

Escriptura i identitat nacional: la traducció de les «Guías de España» de Josep Pla i Joan Fuster¹

Writing and national identity: the translations of Josep Pla's and Joan Fuster's «Guías de España»

DANIEL P. GRAU
DEPARTAMENT DE TRADUCCIÓ I COMUNICACIÓ
UNIVERSITAT JAUME I

Artículo recibido el / *Article received*: 2018-07-02
Artículo aceptado el / *Article accepted*: 2018-09-24

RESUM: Josep Pla i Joan Fuster són considerats dos dels autors en llengua catalana més importants del segle XX, especialment valorats per les seves aportacions en el complex àmbit genèric de la no-ficció. Tots dos autors van fer de l'escriptura el seu *modus vivendi* i això els va portar a acceptar encàrrecs editorials de diversos tipus, tant en espanyol com en català. Entre aquests encàrrecs hi ha les seves contribucions a la col·lecció «Guías de España» (Edicions Destino, 1941-1977), la més representativa de les editades durant un període que se solapa amb la dictadura franquista. Aquestes guies –tres en el cas de Pla, una en el de Fuster– poden ser examinades des del punt de vista de la fixació de la identitat col·lectiva i nacional. En aquest article s'analitzen, a més, les estratègies emprades per tots dos autors per a situar-se identitàriament com a escriptors en llengua catalana, en incorporar-les posteriorment, traduïdes al català, a les seves respectives obres completes.

Paraules clau: descripció del territori, prosa turística, estratègies textuais, traducció, identitat nacional, Josep Pla, Joan Fuster.

-
1. Aquest treball s'ha fet en el marc del projecte d'investigació «Funcions educatives de la literatura a l'entorn de les emocions, la imaginació i la construcció d'identitats» (P1·1B2015-62), de la Universitat Jaume I, i «La construcció discursiva del conflicte: territorialitat, imatge de la malaltia i identitats de gènere en la literatura i en la comunicació social» (FFI2017-85227-R), del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat. Una primera versió, en espanyol, es va presentar en el congrés «Translatio i la història de les idees», que va tenir lloc a la Universitat de Varsòvia del 19 al 21 d'octubre de 2017.

ABSTRACT: Josep Pla and Joan Fuster are considered to be two of the most important writers in Catalan in the twentieth century and are especially celebrated for their contributions to the highly varied genre of non-fiction. Both authors made their living from writing, which prompted them to take on various types of paid writing assignments both in Spanish and Catalan. Among these undertakings are their contributions to the series of «Guías de España» guidebooks (Edicions Destino, 1941-1977), the most representative of those published during the period which overlaps with the Francoist dictatorship. These guides –three in the case of Pla; one by Fuster– can be examined from the perspective of a definition of collective and national identity. This article also analyses the strategies employed by both writers to identify themselves as authors in Catalan when their translations of these works into Catalan were subsequently incorporated into their Complete Works.

Keywords: description of territory, travel literature, textual strategies, translation, national identity, Josep Pla, Joan Fuster.

1. INTRODUCCIÓ

Els motius que duen algú a escriure en una llengua diferent a la pròpia poden ser, indubtablement, molt diversos: la tradició, el prestigi, l'educació, la moda, la situació nacional, l'ambient sociolingüístic... , una mica de cada cosa o res de tot això. I això ho podem aplicar a qualsevol situació comunicativa. El que ens interessa ara, però, és circumscriure'ns a l'àmbit literari i preguntar-nos, per tant, les raons que empenyen alguns escriptors a abandonar la seva llengua per una altra que pot resultar-los més o menys aliena. Certament, si fem una ullada a la història de la literatura, en trobarem exemples nombrosos. En la Roma precristiana, molts escriptors eren bilingües i coneixien tant el llatí com el grec. No era insòlit, doncs, que, com apunta Jaime Siles (2013, 184), alguns escriptors romans fessin poesia en grec o incorporessin el grec –o un llatí hel·lenitzat– a la seva producció textual, un fet que, d'altra banda, no resultava estrany a un públic molt familiaritzat amb la llengua grega.

També en les llengües romàniques s'han donat fenòmens similars. No caldrà recordar, ara i ací, que la lírica culta castellana dels segles XIII i XIV està redactada en galaicoportuguès o que els nostres poetes lírics van escriure en occità –o a la manera dels trobadors– gairebé fins que Ausiàs Marc es decideix per sorprendre els seus contemporanis «lleixant a part l'estil dels trobadors». El Segle d'Or espanyol ens ofereix fins i tot alguns exemples puntuals d'escriptors que empenen fins a quatre llengües –espanyol, llatí, portuguès i italià– en un mateix poema, com ara

els casos de Luis de Góngora o Lope de Vega que reporten Jaime Siles (2013) i Karlo Budor (1989), els quals situen aquest exercici liricoestilístic entre el desig de superació i el caprici personal.

Finalment, si ens situem en la literatura contemporània i en el nostre espai cultural més restrictiu, ens trobem el cas paradigmàtic de Pere Gimferrer, que escriu en quatre llengües diferents: català, espanyol, francès i italià. És interessant fer una ullada a la reflexió que l'escriptor barceloní fa quan és inquirit sobre què el determina a escriure en una llengua o altra (Pons 2016):

Quan escric en una llengua jo em situo dins la tradició literària d'aquesta llengua. [...] Quan escric, doncs, sóc un poeta d'aquesta llengua i em dec a aquesta llengua, la que sigui. Què determina que triï una llengua o l'altra? [...] Hi ha un moment en què començo un poema i ho faig en una llengua, i llavors haig de continuar en aquesta mateixa llengua. [...] En el meu cas, no tinc una raó prèvia. La pregunta es podria ampliar cap a un altre destí més general, no demanar-me «Per què escric un poema en una llengua o l'altra?» sinó «Per què escric un poema?». Llavors jo aquí podria dir que quan escric tinc un *incipit*, i això ve en una llengua i en unes paraules. Però sóc contrari als que pensen que quan pensem ho fem amb paraules. [...] La gent pensa en idees i en imatges. El pas a la paraula és posterior i ja és un actiu volitiu. Ara, això és la meua teoria i la puc argumentar, però va en contra de la corrent neurolingüística [*sic*].

Ara bé, dit tot això, de vegades els motius que empenyen un escriptor –sobretot un escriptor d'una llengua minoritària o minoritzada– a escriure en una llengua aliena –aquesta sí, majoritària– són molt més prosaics i tenen a veure amb un fet tan senzill com aconseguir un jornal i poder passar casa. És el cas de Josep Pla i Joan Fuster. I m'atreviria a afirmar-ho de manera gairebé rotunda si analitzem –avanço, amb això, part de les conclusions d'aquest article– les seves obres completes.

2. PLA, FUSTER I LA PROFESSIONALITZACIÓ DE L'ESCRIPTOR

Proclamar que Josep Pla i Joan Fuster són dos dels autors en llengua catalana més importants del segle XX –especialment valorats per les seves aportacions en el complex àmbit genèric de la no-ficció– és un tòpic ja pràcticament irrefutable. A més a més, comparteixen el fet que tots dos van fer de l'escriptura el seu *modus vivendi* en un moment històric no gaire propici per a això –si és que mai hi ha hagut un moment propici per a fer-se escriptor professional–, la qual cosa els va portar a acceptar encàrrecs editorials de diferents tipus, tant en català com en espa-

nyol. Un altre fet remarcable és que, malgrat trobar-se en posicions ideològiques pràcticament antagòniques, el respecte intel·lectual entre ambdós els va dur a una profunda amistat i, també, a escriure l'un sobre l'altre, com molt bé ha mostrat Isidre Crespo (2002), entre altres. Aquestes *mirades mútues* i el diàleg constant entre tots dos ens resultaran ben profitosos. De fet, Fuster va arribar a definir la seva relació amb Pla com una «conversa que va durar molts anys» (*apud* Crespo 2002, 22), des que es van conèixer personalment a Sueca un dia de febrer de 1959 fins que l'empordanès va morir el 23 d'abril de 1981, o fins i tot més enllà, si tenim en compte que la darrera conferència que Fuster va fer uns pocs mesos abans de morir va ser, precisament, un homenatge a la seva amistat amb Pla.

Ja des del primer moment, Fuster posa èmfasi en la professionalització de Josep Pla com a escriptor, en unes reflexions que, com ja he apuntat en una aproximació anterior (Grau 2017, 52), ben bé es podrien aplicar a si mateix. Cal recordar que Joan Fuster és un bon coneixedor de l'obra de Pla i que redacta l'extensíssima introducció a la seva obra completa, publicada per Edicions Destino a partir de 1966:² les «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla» fusterianes abasten 72 pàgines, que, com veurem més endavant, contrasten amb les escasses tres pàgines amb què l'empordanès enllesteix la seva «Explicació inicial» a un conjunt de 47 volums –els 39 primers publicats a cura seva, amb prefacis generalment també molt breus, i els darrers a càrrec de l'editor de Destino, Josep Vergés, que és qui passarà a signar els mots preliminars. De fet, després de comparar Pla amb Ramon Llull exclusivament pel volum de la seva producció, Fuster se centra a remarcar l'excepcionalitat que representa Josep Pla a Catalunya pel fet que «des del primer dia, havia resolt “professionalitzar-se”» (Fuster 1966, 12). I continua una mica més endavant (1966, 13-14):

La «professió» consisteix a «escriure»: a cobrar a canvi d'escrits, per dir-ho bé. [...] La solució que s'arbitra Josep Pla és el periodisme: escriure, sí, però bàsicament per als diaris i les revistes. Si aconseguíssim calcular quants articles i reportatges ha publicat Pla, en vernacle o no, la xifra –milers i milers– ens deixaria esfereïts. No descartarem el mèrit «literari» que pugui tenir, i té, el Pla «periodista». Però crec que calia precisar la seva «professionalitat». Les puntualitzacions no són mai supèrflues, i aquesta, ací, és essencial.

Per acabar puntualitzant la relació, gairebé per contrast, entre la professionalització i la vocació planianes (Fuster 1966, 14-15):

2. No podem oblidar que aquesta obra completa editada per Destino reprèn –o més aviat substitueix– el projecte anterior de l'Editorial Selecta, iniciat el 1956 i interromput per la mort de l'editor Josep Maria Cruzet el 1962.

És probable que la paraula «professió» desperti ressonàncies equívokes, en carregar l'accent sobre el costat econòmic. L'altra, «vocació», té un trèmolo romàntic ben poc atractiu. Seria pueril d'emprar-les, de cara a un escriptor com Josep Pla, sense un marge d'esfumadura. Pla no volia dissipar-se en l'amateurisme pàl·lid i sincopat que prepondera en els medis literaris del país, i un dia, de molt jove, optà per l'«ofici». Només en l'«ofici» podria trobar l'estímul i el compromís sever que endegarien la seva voluntat d'escriure. I només lliurant-s'hi íntegrament podria ser l'escriptor que aspirava a ser. No vacil·la en la tria.

I bé. Si diem que Fuster afirma que la solució que s'arbitra Pla és el periodisme, la que s'arbitra per a si mateix és relativament similar. Tot i que Fuster mai no es considera nominalment periodista, cosa que sí que fa Pla, la dedicació del suecà a la premsa periòdica, en format de diari o de revista, és gairebé tan intensa com la del de Palafrugell, tot i que potser en limita l'abast a una *casuística* textual relativament més reduïda. Un Pla que viatja pel món des de molt jove aprofitarà aquesta experiència per a dedicar centenars de pàgines als llocs visitats, mentre que Fuster, sedentari en part per obligació –fill únic, havia de tenir cura dels pares, ja grans–, en part per devoció, se centrarà en l'article de fons, el d'opinió, la polèmica o, a tot estirar, el reportatge. I la manera de concebre la professió, l'escriptura, també serà diferent. Per al Pla primordialment periodista el que compta és sumar –dit precisament en paraules de Joan Fuster–, continuar a partir d'allò que ja ha estat escrit. I ho fa sense gaires miraments, plagiant si cal.³ El Fuster que tendeix sempre cap a l'assaig se situa potser en un espai un pèl més acadèmic, reconscible sobretot en el que podríem agrupar sota l'etiqueta d'«estudis literaris» però que amara tota la seva producció. Tot això es notarà en la manera que tenen tots dos d'acabar els seus textos, com veurem tot seguit, en entrar a analitzar les seves guies turístiques i la traducció d'aquestes per a incorporar-les a les obres completes respectives.

3. Em sembla que no és el lloc d'insistir en allò que podríem denominar «teoria del plagi» planiana, que Fuster presenta de manera extremadament brillant en el seu estudi introductori a l'obra completa de Pla que he esmentat suara i que conclou amb uns mots referits, precisament, al periodisme (Fuster 1966, 25):

La seva finalitat és pràctica: només busca que la informació i el comentari que redacta tinguin la solvència pròpia del cas, i per a obtenir-la no es privarà de plagiar. Els bons periodistes són bons, probablement, en la mesura que són uns plagiaris experts. L'ofici, pel seu mateix caràcter, obliga a l'«apropiació de materials» metòdica i espavilada.

3. LES «GUÍAS DE ESPAÑA» I LES OBRES COMPLETES: LA TRADUCCIÓ

Entre els molts encàrrecs que van rebre Pla i Fuster en la seva activitat literària «*pro pane lucrando*» hi ha diferents textos que podríem circumscriure en el que Pla mateix denomina «prosa turística».⁴ Els llibres més representatius d'aquest subgènere són, ben probablement, els que Edicions Destino publica, en espanyol, dins la seva col·lecció «Guías de España». Cal matisar, això sí, el terme encàrrec, si més no si ens referim a la *Guía de la Costa Brava* planiana, amb què s'inicia la col·lecció. Ja he indicat en un altre lloc (Grau 2017, 9, 44-45) el pes que té Josep Pla en la concepció i l'impuls d'aquesta col·lecció. La primera edició d'aquesta guia, editada el 1941 amb un títol –*Costa Brava. Guía general y verídica*– i un format diferents –més petit i amb escasses fotografies–, sembla respondre més aviat a la pulsio creativa de Josep Pla que no pas a un encàrrec d'Edicions Destino, atès que se centra a descriure el seu territori privatiu més estricte, la seva comarca, i que en redacta un primer esborrany cap al final de la Guerra Civil. Aquesta pulsio, d'altra banda, no ha de ser forçosament antagònica a la voluntat de treure'n un rendiment econòmic, gairebé sempre present en Pla. La segona edició d'aquesta guia, del 1943, ja s'aproxima al format definitiu de la col·lecció –més gran i amb un reportatge fotogràfic que ocupa un espai molt més significatiu–, que s'anirà consolidant amb l'aportació següent, també de Pla: *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza* (1950), i quedarà del tot definida com una col·lecció que té la intenció d'abastar tot l'Estat espanyol amb *El País Vasco* (1953), de Pío Baroja.

El conjunt final són 16 guies publicades al llarg de més de trenta anys –la darrera és del 1977–, que comprenen pràcticament tot el territori de l'Estat –tret d'Extremadura i Lleó–, sense tenir en compte si es tracta de regions turístiques o no. La concepció preferentment literària del projecte –que m'ha dut a qualificar aquests llibres com a «guies d'autor»– determinarà l'elecció dels col·laboradors, entre els quals hi ha escriptors de prestigi més que reconegut, com ara, a banda dels ja esmentats, Carles Soldevila, José María Pemán, Gaspar Gómez de la Serna o Dionisio Ridruejo. Tots aquests autors, sense defugir les obligacions de descripció dels territoris i de les gents que els habiten pròpies de les guies turístiques,

4. Prenc aquest terme, que considero força encertat, del text de la sobrecoberta de la tercera edició de la *Guía de la Costa Brava*, publicada per Josep Pla el 1948:

Quando se produjo la primera tirada, el señor Calleja, de Madrid, alto funcionario de la Dirección General del Turismo, afirmó, creo que por escrito, que la «Guía de la Costa Brava» era el primer libro que se editaba en España escrito en prosa auténticamente turística.

van incorporant elements característics de la seva dicció, amb la qual cosa reforcen la seva presència i individualitzen la seva aportació al gènere.⁵

Josep Pla és l'únic autor que fa més d'una guia per a aquesta col·lecció, les ja esmentades de la Costa Brava i les illes Balears, més *Cataluña*, del 1961. Joan Fuster publicarà el 1962 la seva: *El País Valenciano*. El que vull prendre en consideració en aquest article és, tanmateix, la reubicació d'aquestes guies en les seves obres completes, bàsicament, per a demostrar la voluntat que tots dos tenen d'identificar-se com a autors exclusivament catalans, malgrat el gran volum d'obra que publiquen en espanyol al llarg de la seva trajectòria.

Si bé és cert que no m'he detingut a fer-hi estadístiques –i no conec ningú que n'hagi fetes sobre aquest aspecte–, m'atreiria a afirmar que tant Pla com Fuster van publicar originàriament més pàgines en espanyol que no en català, sobretot si sumem als llibres –també alguns en espanyol– la presència constant de tots dos en publicacions periòdiques. Ara bé, quan es decideixen a compilar les seves obres completes, les editen només en català. Altres autors s'haurien decantat, potser per comoditat, potser per exhibir la seva capacitat creadora en ambdues llengües, per editar-les dividides en dos grans blocs: obra completa en català i obra completa en espanyol. Pla i Fuster prefereixen recórrer a la traducció –a l'autotraducció, generalment–⁶ per a presentar-se com a escriptors exclusivament en llengua catalana, com a escriptors nacionalment catalans.

Les tres guies de Josep Pla constitueixen el volum 30 de la seva obra completa, que duu per títol, precisament, *Tres guies*. És el volum més extens dels 47: 1.128 pàgines. Per la seva banda, *El País Valencià* es troba en el volum III de les obres completes de Joan Fuster –només set en total–, presentat sota el títol *Viatge pel País Valencià*. En aquest cas, el llibre es completa amb altres materials de «tema valencià», d'acord amb l'etiqueta que fa servir el suecà. Es tracta d'alguns reportatges o articles de fons publicats en premsa o en revistes especialitzades –fins i tot una obra enciclopèdica– i d'escrits sobre la semblança de tres personatges valencians –Francesc Peris Mencheta, Vicent Blasco Ibáñez i Azorín–, la majoria també traduccions de l'espanyol.

Si hi ha una cosa en què difereixen d'entrada les obres completes de Pla i les de Fuster, és en el tractament dels elements introductoris. Si ens fixem, per exemple, en el primer volum de les obres completes respectives, veurem que, com ja he dit, Pla signa una «Explicació inicial» de tres pàgines escasses,

5. En un article anterior (Grau 2016) he fet una ullada general a la col·lecció –especialment a les guies publicades fins a la de Fuster– des del punt de vista de l'anàlisi del discurs. Per a un estudi de la col·lecció de caràcter més geogràfic, vegeu Arroyo (2008).

6. Per a una aproximació teòrica a l'autotraducció en el nostre àmbit lingüístic, vegeu Riera (1997), García de Toro (2009) i Ramis (2014).

seguida de l'extensa nota introductòria redactada per Joan Fuster, a la qual també m'he referit més amunt. El de Fuster té una introducció de 14 pàgines que signa ell mateix. És més, aquesta estructura es repeteix en tots els volums de l'obra completa que es publiquen en vida dels autors: breus explicacions de Pla; autopròlegs bastant més llargs de Fuster.⁷ Pel que fa als volums corresponents a les guies, la diferència encara és més radical. Pla no fa cap comentari que serveixi per a explicar la maniobra editorial d'unir les tres guies de Destino i publicar-les, traduïdes al català, en un sol volum. Es limita a reproduir la traducció dels mots preliminars de cadascuna de les guies, d'acord amb l'edició que fa servir.⁸ Així, *La Costa Brava* té un «Pròleg» de tres pàgines signat al Mas Pla de Llofriu al juny de 1975, és a dir, redactat específicament per a l'obra completa, que duu peu d'impremta de maig de 1976. *Mallorca, Menorca i Eivissa* comença amb unes «Paraules al lector» —una única pàgina— signades també al seu mas el mateix mes de juny de 1975. I, finalment, les quatre pàgines inicials de *Catalunya* corresponen a la «Nota preliminar a l'edició de la col·lecció “Imatge de Catalunya”», que Destino mateix havia publicat com a llibre autònom el 1971, amb una compaginació diferent de la de la col·lecció primitiva i d'aquesta de l'obra completa. Per contra, la «Introducció» del volum III de l'obra completa fusteriana té sis pàgines, dedicades, sobretot, a analitzar la recepció, no gaire amable per part de determinats sectors reaccionaris de la societat valenciana, que havia tingut *El País Valenciano*.

Una altra gran diferència és la reflexió que fan tots dos autors sobre la praxi traductora aplicada a les seves obres completes. Novament, la de Pla és força superficial: en el volum primer, ni una referència. En *Tres guies* es limita a constatar que les guies originals havien estat redactades en espanyol —«per la força de les circumstàncies» (Pla 1976, 9) diu en el «Pròleg» a *La Costa Brava*— i a justificar la manca d'actualització dels llibres —que tenen diferents edicions— a partir d'un moment determinat, atès que la transformació del territori per l'arribada massiva del turisme —i, també, un cert esgotament per l'edat— no li ho permetien. Només hi ha petites referències que ens permeten pensar que la reflexió va una mica més enllà i abasta la gènesi dels projectes des del punt de vista lingüístic. «Pur atzar, car hauria pogut perfectament editar-se vint anys abans i ser potser el meu primer llibre», diu a continuació de les paraules citades anteriorment, a les quals no sé si podríem afegir «en català», sobretot si tenim en compte l'afirmació que trobem en la «Nota preliminar» a *Catalunya*:

7. Ja he comentat en un altre lloc (Grau 2017, 61, 287) la relativa al·lèrgia que té Fuster al pròleg al·lògraf. Per a un estudi exhaustiu de la tasca de Fuster com a prologuista, vegeu Devís (2001).

8. Cal recordar que les diferents guies planianes tenen més d'una edició. La de Fuster es quedarà en la primera.

«Sobre la base d'aquella guia de Catalunya he refet el llibre actual, escrit en la llengua en què fou pensat» (ibídem, 735).⁹ Sempre és difícil saber en quina llengua pensa una altra persona –no sempre som capaços, de fet, de saber en quina llengua pensem els qui coneixem més d'una llengua amb bastant profunditat–, però resulta difícil imaginar un escriptor pensant en una llengua i redactant en una altra. En tot cas, ens duria a plantejaments més pròxims a la psicologia que no pas a la crítica literària, que ens connectarien amb els mots de Pere Gimferrer que he citat en la introducció d'aquest article. També és cert que en els mateixos termes s'havia expressat Fuster respecte a Pla: «no ha sabut concebre ni una sola línia de la seva obra en altra llengua que en català» (Fuster 1966, 16-17).

Les reflexions traductològiques de Joan Fuster són molt més profundes –o, com a mínim, més extenses. Les expressa, principalment, en la «Introducció» –signada a Sueca l'11 de juny de 1967– al volum I de les seves obres completes i, per tant, no estan referides exclusivament a la seva guia, sinó al conjunt de la seva producció en espanyol. Parteixen, en certa manera, d'una anàlisi de la situació sociolingüística de la llengua catalana i de la capacitat de professionalització dels escriptors catalans, amb la qual cosa remetien de manera òbvia al que he explicat una mica més amunt sobre la professionalització de Josep Pla. Com passava amb Pla, la seva condició de «jornaler de la ploma» no sols el duia a acceptar encàrrecs editorials de temàtica i format molt diversos, sinó a acceptar-los també en espanyol. Les obres completes acaben esdevenint per a Fuster l'excusa perfecta per a imposar al conjunt de la seva obra una unitat lingüística que el dia a dia no li ha permès (Fuster 1968, 15-16):

Per raons ben clares, he hagut d'escriure molt en castellà. Els diaris i les revistes on podia col·laborar no m'oferien cap alternativa [...] Sens dubte, hauria estat més just de reproduir ací aquests textos tal com van ser escrits. [...] Tanmateix [...] el meu bilingüisme és involuntari. Jo sóc, he volgut ser-ho des del primer dia, un escriptor «en català», i res més que això. [...]

9. He de deixar consignat que, com que aquesta publicació procedeix, com ja he dit, de la traducció que Destino publica el 1971 en la col·lecció «Imatge de Catalunya» i no es va modificar per a incorporar-la a l'obra completa, el lector hi trobarà una afirmació com la següent:

[...] i posat al dia tant el text com les fotografies, les quals són ara totes del senyor Francesc Català Roca, artista fotògraf incomparable com vostès tindran ocasió de constatar. Saber que l'obra seria inclosa en la col·lecció «Imatge de Catalunya» que Edicions Destino publica en català sobre les coses bàsiques d'aquest país ha estat per a mi extremadament agradable. (Pla 1976, 735)

Cap dels volums de l'obra completa planiana no inclou material gràfic i, per tant, *Tres guies* tampoc, amb la qual cosa l'afirmació anterior queda del tot descontextualitzada.

Portaré, doncs, la conseqüència fins a l'extrem de traduir tot el que inicialment va ser redactat i publicat en castellà. [...] L'escrit en castellà ha estat escrit –pensat– en castellà.¹⁰

Em sembla que les consideracions d'identitat nacional associades a la llengua d'escriptura són ben clares i contundents i no demanen gaire exegesi. També és ben clara la diferència mostrada respecte a Pla pel que fa a la concepció del material redactat en espanyol: allò que Fuster escriu en espanyol, ho pensa en espanyol –«amb paraules castellanés», diu. Sincerament, crec que és una actitud més honesta, però no hi insistiré.

Voldria concloure aquest article amb una breu anàlisi del tractament que donen Pla i Fuster a les citacions d'autoritat, que em servirà per a mostrar com la seva concepció i la seva praxi de l'escriptura afecten també la seva concepció i la seva praxi de la traducció. Ja he dit –i ho ha dit Fuster abans que jo– que Pla no té gaires miraments a l'hora d'aprofitar els materials d'altri. Això el duu a incorporar als seus textos –a les seves guies, en aquest cas– materials molt diversos, de vegades citant-ne la procedència i d'altres sense fer-ho o, si més no, sense fer-ho com ho esperàriem si hi apliquéssim el punt de vista de l'acadèmia. Però Pla no és un acadèmic, no és un investigador, sinó un periodista, i en la praxi del periodisme, aquests aprofitaments són del tot acceptats: cal recordar que la norma habitual de la premsa escrita prescriu, per exemple, que les declaracions de qualsevol personatge siguin reproduïdes en la llengua de redacció del mitjà i no en la llengua en què hagin estat fetes, independentment que aquesta sigui comprensible o no per al conjunt dels lectors. Així, doncs, com que, ja en la redacció original de les guies, les citacions passen a formar part, en certa manera, del text propi, Pla les tracta com a pròpies en traduir els llibres i, per tant, hi apareixen en català independentment que la font original sigui catalana o espanyola. En trobarem mostres en totes les guies, però n'esmentaré només un parell. Veiem, per exemple, l'ús que fa Pla d'*Historia del Ampurdán*, de Josep Pella i Forgas, un llibre que aprofitarà amb profusió al llarg de tota la *Guía de la Costa Brava*:

10. Tot i que en aquest fragment que reproduïxo Fuster se centra en la traducció per a donar unitat lingüística al conjunt de la seva producció, cal remarcar que tot seguit explicarà que també hi donarà unitat des del punt de vista gramatical i, per tant, uniformitzarà els seus escrits redactats originàriament en varietat lingüística valenciana: «Ho he homogeneïtzat tot: ho he fabricat, si se'm tolera el verb» (Fuster 1968, 17).

En los siglos más oscuros de la Edad Media, normandos y sarracenos invadieron innumerables veces este litoral y lo asolaron repetidamente. «Aparecieron los ligeros bajeles normandos (escandinavos) en el horizonte de nuestro mar –escribe el señor Pella y Forgas en su «Historia del Ampurdán»– en mitad del siglo IX y fué tanto mayor el terror que debió causar su aparición cuando la fama de su indomable fiereza, adquirida saqueando las costas del Báltico, Atlántico y Mediterráneo, vióse en evidencia en las poblaciones marítimas que pasaron a sangre y fuego.» (Pla 1955, 22)

En els segles més obscurs de l'Edat Mitjana, normands i sarraïns van envair innombrables vegades aquest litoral i el van assolar repetidament. «Aparegueren els lleugers vaixells normands (escandinaus) a l'horitzó de la nostra mar –escriu el senyor Pella i Forgas en la seva «Historia del Ampurdán»– a la meitat del segle IX i fou tant més gran el terror que degué causar la seva aparició quan la fama de la seva indomable feresa, adquirida saquejant les costes del Bàltic, l'Atlàntic i el Mediterrani, va veure's en evidència a les poblacions marítimes que van passar a sang i a foc.» (Pla 1976, 19-20)

Cal dir, d'entrada, que Pla no és precisament dels autors més acurats a l'hora de citar. Tot i que en aquest cas marca clarament amb cometes el text reproduït i en dona la referència del títol, hi comptem fins a vuit canvis en un text tan breu, que inclouen modificacions de puntuació i d'estil, canvis ortogràfics i correccions gramaticals. Ho podem comprovar si anem directament al text de l'historiador, jurista i polític de Begur, que diu exactament (Pella 1883, 319):

[...] aparecieron los ligeros bajeles de estos últimos en el horizonte de nuestro mar en mitad del siglo IX, y fué tanto mayor el terror que debió de causar su aparición, cuanto la fama de su indomable fiereza adquirida saqueando las costas del Báltico, Atlántico y Mediterráneo vióse en evidencia en las poblaciones marítimas que pasaron á sangre y á fuego.

Serà, com acabem de veure, sobre la reelaboració que li serveix per a *apropiar-se* del text de Pella que Pla farà la seva traducció, gairebé literal, per a la versió catalana de la guia. Aquest mateix procediment d'apropiació és el que aplica de manera sistemàtica en la seva producció, com podem comprovar en el segon dels exemples que presento. Em refereixo, ara, a un capítol complet de la *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*, «El mueble anglo menorquín», que Pla bastirà a partir de fragments del llibre de Josep Claret *Muebles de estilo inglés desde los Tudor hasta la reina Victoria, con los grupos Colonial y Menorquín*, fins al punt que podríem concloure que més d'un setanta per cent del capítol són paraules de Claret, sia emprant les cometes per a marcar les citacions sia obviant-les. Pla es limita, pràcticament, a incorporar-hi els elements necessaris per a lligar les

diferents citacions de l'arquitecte gironí. En la versió catalana, com passava amb les citacions anteriors de Josep Pella, tot es tradueix, tret del títol del llibre. En el cas de Josep Claret fins i tot se'n n'ofereix la referència bibliogràfica: «(Editorial Gustavo Gili, Barcelona)». Heus-ne ací un fragment breu, a manera d'exemple –a diferència del que ha fet en passatges precedents, en aquest cas Pla no fa servir les cometes, tot i que és ben evident que es tracta, primordialment, d'una citació; sembla, però, que la manera d'introduir-la li basta de salconduit–:

He aquí un ligero resumen –siguiendo siempre la luminosa obra del señor Claret– del detalle de esos muebles. Las sillas Reina Ana tienen el paño central del respaldo liso, adoptando las formas de la época a que corresponden. Las patas cabriolé, en general sin adornar, llevan un disco en su extremo. Los asientos son anchos y cuadrados. Las patas pueden tener travesaños de unión o no tenerlos. El travesaño del asiento es recto o bien forma una ligera curvatura en su centro. (Pla 1950, 363)

Vet aquí un resum lleuger –seguint sempre la lluminosa obra del senyor Claret– del detall d'aquests mobles. Les cadires Reina Anna tenen la roba central del respall llisa i adopten les formes de l'època a què corresponen. Les potes cabriolé, en general sense adornar, duen un disc a l'extrem. Els seients són amples i quadrats. Les potes poden tenir travessers d'unió o no tenir-ne. El travesser del seient és recte o bé forma una lleugera curvatura al centre. (Pla 1976, 583)

Novament resultarà pertinent anar a la font primària per veure la praxi planiana de la citació. Podem comprovar com Pla fa una lleugera reelaboració de l'original de Claret, que li servirà, principalment, per a alleugerir el text i fer-lo més entenedor i amè –una de les característiques essencials, gairebé obsessiva, de la prosa de l'empordanès. I aquesta reelaboració, que Pla ja ha assumit com a text propi –i que, en certa manera, el lector també assumeix com a text planià–, és la que li servirà de base per a la traducció catalana editada anys més tard. Amb tot, però, els mots continuen essent els de Claret (1967, 366):

Las sillas Reina Ana tienen el paño central del respaldo liso, adoptando formas semejantes a las de la época a que corresponden. Las patas cabriolé, en general sin adornar, llevan los *club-foot*, *claw-and-ball*, o un disco en su extremo. Los asientos son anchos y cuadrados. Las patas están unidas por tres travesaños torneados, uno delantero y dos laterales, o bien unidas en H. Hay sillas que no llevan travesaños. El travesaño del asiento es recto o bien forma una ligera curvatura en su centro.

Finalment, comprovarem que el tractament que dona Fuster a les seves citacions és radicalment oposat al que hi dona Pla. Com ja he dit, la seva manera

d'actuar s'aproxima més als criteris seguits habitualment en els usos acadèmics. Fuster se'ns presenta, amb això, més com un investigador, com un assagista, que no pas com un periodista. A més a més, cal insistir que, quan cita, Fuster és extremadament fidel a l'original. Pel que fa a la traducció, quan la citació original prové d'un text en espanyol, la manté en aquesta llengua en l'edició catalana. Com a criteri tipogràfic general, les citacions en espanyol van en rodona en *El País Valencià* i en cursiva en *El País Valencià*. Els exemples són innumerable, però em limitaré a oferir la citació que encapçala la seva guia:¹¹

«La grande idea que se tiene de lo fértil, ameno y poblado del reyno de Valencia, parece exagerada y aun falsa si se entra por Aragón». Así comenzaba el abate Antonio José Cavanilles sus *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, en 1795. (Fuster 1962, 9)

«La grande idea que se tiene de lo fértil, ameno y poblado del reyno de Valencia, parece exagerada y aun falsa si se entra por Aragón.» Així començava mossèn Antoni Josep Cavanilles les seves *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, el 1795. (Fuster 1971, 17)

Les úniques modificacions que fa Fuster són les que van encaminades a regularitzar els usos ortogràfics –i només pel que fa a l'accentuació–, com veiem en acurar la seva citació amb el text original: «La grande idea que se tiene de lo fértil, ameno y poblado del reyno de Valencia, parece exâgerada y aun falsa si se entra por Aragon» (Cabanilles 1795, 1).

4. CONCLUSIONS

La decisió que prenen d'antuvi Josep Pla i Joan Fuster de dedicar-se professionalment de manera exclusiva a l'ofici d'escriptor els porta a acceptar encàrrecs editorials tant en català com en espanyol. Ara bé, la dedicació contínua a produir textos de tot tipus en espanyol no modifica la seva actitud de considerar-se autors catalans, nacionalment catalans, i de sentir el català com l'únic idioma propi. Aquesta manera de concebre la seva obra literària es farà extensiva a les seves obres completes, on tots dos inclouran, traduïts al català, llibres –o altres papers– escrits i editats originalment en espanyol. Tanmateix, la seva praxi traductora diferirà lleugerament, en paral·lel a les diferències de concepció literària que tenen.

11. Per a una anàlisi més extensa, vegeu Grau (2017, 294-311) i per a una aproximació a Joan Fuster com a traductor d'obres d'altri o de Fuster traduït a altres llengües, vegeu Salvador (2006 i 2012) i Ardolino (2015).

Josep Pla, que se sent bàsicament periodista, farà sovint un exercici d'apropiació de materials d'altres autors, fins al punt que de vegades emprerà els mots d'altri com si fossin propis. Per tant, a l'hora d'acarar la traducció dels seus llibres, tots aquests materials seran també traduïts. Per contra, un Fuster molt més assagista, amb un perfil diguem-ne més acadèmic, mantindrà en la llengua original tot el seguit de citacions d'autoritat que incorpora als seus escrits.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ardolino, Francesco. 2015. «Les traduccions literàries de Joan Fuster». En *Prosa i creació literària en Joan Fuster*, Francesco Ardolino et al. València: Publicacions de la Universitat de València, 11-40.
- Arroyo Ilera, Fernando. 2008. «Geografía, literatura e ideología en la segunda mitad del siglo XX: las “Guías de España” de Ediciones Destino». *Estudios Geográficos* LXIX, 265: 417-452.
- Budor, Karlo. 1989. «Sobre el plurilingüismo poético: ejemplos de Góngora y Lope de Vega». *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia* 34, 113-127.
- Cabanilles, Antoni Josep. 1795. *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, volum I. Madrid: Imprenta Real. [Edició facsímil, València: Albatros, 2002].
- Claret i Rubira, Josep. 1967 [1946]. *Muebles de estilo inglés desde los Tudor hasta la reina Victoria, con los grupos Colonial y Menorquín*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Crespo, Isidre. 2002. *De Fuster a Pla, amb camí de tornada*. Gandia: CEIC Alfons el Vell.
- Devís, Anna M. 2001. *El llindar literari*. València: Tres i Quatre.
- Fuster, Joan. 1962. *El País Valencià*. Barcelona: Destino.
- . 1966. «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla». En *Obra completa I. El quadern gris*, Josep Pla. Barcelona: Destino, 11-83.
- . 1968. *Obres completes I. Llengua, literatura, història*. Barcelona: Edicions 62.
- . 1971. *Obres completes III. Viatge pel País Valencià*. Barcelona: Edicions 62.
- García de Toro, Cristina. 2009. *La traducción entre lenguas en contacto. Catalán y español*. Berna: Peter Lang.
- Grau, Daniel P. 2016. «El País Valencià de Joan Fuster en el context de la col·lecció “Guías de España” d'Edicions Destino». *eHumanista/IVITRA* 10: 246-258. University of California Santa Barbara.
- . 2017. *El dit sobre el mapa. Joan Fuster i la descripció del territori*. València: Publicacions de la Universitat de València.

- Pella i Forgas, Josep. 1883. *Historia del Ampurdán. Estudio de las comarcas del noreste de Cataluña*. Barcelona: Lluís Tasso i Serra. [Edició facsímil, Olot: Aubert Impressor, 1980].
- Pla, Josep. 1941. *Costa Brava. Guía general y verídica*. Barcelona: Destino.
- . 1943. *Guía de la Costa Brava*. Barcelona: Destino. [2a ed.].
- . 1948. *Guía de la Costa Brava*. Barcelona: Destino. [3a ed.].
- . 1950. *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*. Barcelona: Destino.
- . 1955. *Guía de la Costa Brava*. Barcelona: Destino. [4a ed.].
- . 1961. *Cataluña*. Barcelona: Destino.
- . 1966. *Obra completa 1. El quadern gris*. Barcelona: Destino.
- . 1971. *Guía de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- . 1976. *Obra completa 30. Tres guies*. Barcelona: Destino.
- Pons Alorda, Jaume C. 2016. «Pere Gimferrer: “Si un poema funciona, ja trobarà els seus lectors”». *Núvol. Punt de Llibre*. <http://cort.as/-BjL-> [consulta: 1 d'octubre de 2017].
- Ramis, Josep Miquel. 2014. *Autotraducció. De la teoria a la pràctica*. Vic: Eumo.
- Riera, Carme. 1997. «L'autotraducció com a exercici de recreació». *V Seminari sobre la Traducció a Catalunya. Quaderns Divulgatius* 8. Barcelona: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, 45-52.
- Salvador, Vicent. 2006. «L'escriptor, de llengua en llengua. Joan Fuster i les traduccions». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 40: 211-234.
- . 2012. *Figures i esbossos. Estudis sobre literatura valenciana contemporània*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- Siles, Jaime. 2013. «Poesía escrita en otra lengua: Góngora, Borges, Gil de Biedma». En *Littératures en mutation: Écrire dans une autre langue*, eds. Françoise Morcillo i Catherine Pélage. Orleans: Paradime, 184-209.